

УДК 23/.28:321.6:006.44

Валерій ГОРСЬКИЙ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ СУЧАСНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

У статті розглядаються питання богословського обґрунтування антропологічних питань у системі християнської есхатології, їх значення для розуміння сучасних модерністських тенденцій у різних християнських конфесіях.

Ключові слова: *релігійно-антропологічна доктрина, християнська есхатологія, есхатологічне світосприйняття, структура християнської антропології.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростає значення суб'єктивно-особистісного фактора в життєдіяльності суспільства, що зумовлює актуальність вивчення широкого кола антропологічних проблем сучасної християнської релігії. Особливим аспектом зазначеної теми є з'ясування концептуальних засад антропологічного аспекту християнської есхатології як певної релігійно-футурологічної доктрини, орієнтованої на підготовку до “другого пришествя” Ісуса Христа, і очікування невідворотного наступу апокаліптичних подій. У даному проблемному полі міститься один із найвагоміших напрямів догматичної еволюції християнської релігійної системи.

Аналіз актуальних досліджень. Значна частина сучасних релігієзнавчих і філософсько-релігійних досліджень присвячена вивченню особливостей сучасних тенденцій адаптації християнської релігії у цілому та її окремих конфесій до нових соціальних умов трансформації суспільства, використання можливостей свободи віросповідання, які надає процес демократизації громадянського суспільства. Проблеми буття людини в релігійних вимірах, в аспекті її релігійної віри, свідомості, релігійної діяльності досліджуються в працях українських філософів і релігієзнавців (В. В. Бондаренко, І. В. Васильєва, Г. Горбаченко, А. Колодний, Л. Конотоп, В. Лубський, О. Марченко, О. Прядко, М. Стадник та ін.). Окремо слід відзначити дослідників, праці яких присвячені вивченню есхатологічних та сотеріологічних аспектів у розрізі широкого кола християнської антропології. До них слід віднести передусім філософів патрістичної наукової школи (Августин Аврелій, Оріген, Іоанн Дамаскін), а також сучасних дослідників (М. Бахтіна, Ж. Марітена, Флоренського, М. Бубера, М. Еліаде). Проте недостатньо дослідженими, на наш погляд, є проблеми християнської антропології, особливо в контексті есхатологічної проблематики.

Метою статті є філософський аналіз концептуальних засад антропологічного аспекту сучасної християнської есхатології як на рівні християнства в цілому, так і в площині її окремих конфесій.

Виклад основного матеріалу. Християнська есхатологія являє собою специфічну складову феномену релігійної свідомості, що в догматичному і доктринальному відношенні орієнтується на досягнення містичного ідеалу “потойбічного” (трансцендентного) буття людини і суспільства. У складі релігійної свідомості, як невід’ємна її складова, есхатологічний чинник виконує прогностично-футурологічну функцію, визначає соціальну і релігійну орієнтацію церковних організацій. Зміст есхатологічних ідей і принципів відображає, по-перше, біблійні і релігійно-доктринальні аспекти світосприйняття і передбачення майбутнього людства; по-друге, специфічне трактування антропологічної проблеми (феномену людини) і пов’язаною з нею концепції соціального часу; по-третє, релігійно-етичну спрямованість процесу особистісної трансформації людини від земного до потойбічного життя. Залежно від характеру трактування зазначених взаємопов’язаних питань конфесійні доктринальні установки отримують різне концептуальне обґрунтування і тлумачення.

Християнська есхатологія являє собою особливу форму релігійного синкретизму, в якій поєднуються різнопланові догматичні ідеї і містичні принципи, що тісно пов’язані між собою. Дана тенденція властива християнській есхатології у цілому. З одного боку, синкретична структура сучасної есхатологічної доктрини християнської релігії у найбільш загальному вигляді виражає провідні сакральні принципи, які є загальними і специфічно виявляються в конфесійних вченнях (наприклад, адвентизмі, баптизмі, класичних церквах тощо), а з іншого – ці ідеї стають предметом релігійних розходжень і міжконфесійних суперечок.

Такий погляд пояснюється наступними обставинами. У процесі свого історичного становлення християнська релігія асимілювала окремі ідеї античної ідеалістичної філософії (головним чином Платона і Плотіна), давньоєврейського іудаїзму та месіанізму, деякі догматичні принципи східних релігійних систем, пристосовуючи їх до своїх потреб. Проте християнство зазнало значної внутрішньої диференціації і як цілісна релігійна система не склалася. Основні християнські напрями – католицизм, православ’я, протестантизм, сучасні неохристиянські течії абсолютизували окремі елементи есхатологічної догматики, інтерпретуючи їх з позиції своєї церковної ідеології. На цій основі відмічається плюралізація есхатологічних концепцій.

Важливою складовою християнської есхатології є її *антропологічний аспект*, пов’язаний з вирішенням на духовно-містичній і богословській основі “кінцевої” та остаточної долі людини та її майбутнього. На антропологічному рівні есхатологічні поняття і цінності невід’ємно пов’язані з різними структурними елементами “надприродного” феномену, зміст яких зумовлює трактування широкого кола богословських проблем. Вони виражають моменти релігійно-футурологічної оцінки людини через співвіднесення її сутності з трансцендентною перспективою трансформації соціуму (суспільства) в цілому.

У широкому плані феномен надприродного ототожнюється з містичним духовним феноменом. Останній серед інших складових містить релігійно-антропологічну форму, через яку здійснюється реалізація даного духовного феномену, та її теологічне обґрунтування – “боговтілення” в людській істоті, подолання гріховності людини через віру в Ісуса Христа – Божого Сина, обожнення її через спілкування з Богом (на рівні відношення “творіння-Творець”), котрий, у свою чергу, персоніфікує сутність надприродного. У загальному плані такого спілкування формулюється проблема подвоєння світу на земний і ідеальний (“небесний”), досягнення єдності з Богом у “потойбічному світі” і одержання Божої благодаті у вигляді “особистого спасіння”. Даний спектр богословських питань становить зміст *християнської есхатології* і *сотеріології*. У практичній площині антропологічний принцип християнського віровчення у контексті цих біблійних установок реалізується у впливі зазначених ідей на *буденну релігійність віруючих*, формування у них особливого *релігійного світогляду*.

Складовою такого релігійного світогляду є *есхатологічне світосприйняття*, яке інтегрує у собі ідеї про сутність Бога та його Промисел відносно людини (теологічний і антропологічний принципи) з трансцендентними поняттями та містичними уявленнями. На цій догматичній основі вибудовуються християнська антропологія, а також інші релігійні концепції – теологія, провіденціалізм, фаталізм, креаціонізм, есхатологія, демонологія, християнська етика. Зазначені концепції, з одного боку, виражають різноманітні аспекти та рівні релігійної свідомості і є її ідеологізованими формами; з іншого – будучи структурними складовими такої цілісної духовної сфери (релігійної свідомості), набувають в ній певної відносної доктринальної (догматичної) і регулятивної самостійності.

Стосовно більш ширшого кола релігійних явищ – віровчення, культу, релігійної діяльності і соціальної поведінки віруючих, що представляють певну систему зв'язків та відносин, християнська антропологія виступає її специфічною підсистемою із своєю внутрішньою структурою та функціями. З урахуванням цієї обставини ідейно-догматична еволюція антропологічної доктрини християнства опосередковується, з одного боку, впливом чинників внутрішньорелігійного змісту (доктринальними, організаційними, регулятивними), а з іншого – соціальними інститутами і системами соціального макросередовища. Вказані аспекти, взяті у їх органічній єдності, виражають різні рівні теоретичного сприйняття антропологічних принципів християнського віровчення.

Звернемося до структури християнської антропології. З наукової точки зору наука про людину називається *антропологією*; ця назва походить від двох давньогрецьких слів: *антропос* – “людина”, і *логос* – “вчення або міркування”. *Біблійна антропологія* розглядає людей як Боже творіння, переважно як грішників, відчужених від Бога унаслідок невиконання його настанов, і як об'єкт, на який спрямована Божа благодать.

Згідно з традиційними принципами християнської антропології людина була створена Богом і є плодом Божого замислу. Зокрема, систематизований аналіз біблійних текстів свідчить, що: (1) перша людина – Адам був створений Богом; (2) в нього, як єдину з усіх тварин, Бог вдихнув свій дух; (3) людина була створена за образом Божим; (4) вона була створена для Божої слави; (5) людина була створена в процесі “ради”, що відбувалася між іпостасями Трійці (Богом-Отцем, Богом-Сином, Богом-Святим Духом); (6) грішна людина була викуплена Христом Ісусом – Божим Сином, який увійшов в історію людства як Боголюдина.

Відповідно до Святого Письма, людина при її сотворінні отримала від Бога два дари: тіло з праху земного, і Боже дихання. “*І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її. – і стала людина живою душею*” (Бут. 2, 7) [1, с. 8]. У результаті творчого об’єднання земного і небесного елементів людина стала живою істотою, створеною за образом свого Творця. У сучасній богословській літературі розвиваються два підходи щодо побудови людини: перший напрям – *трихотомія* – вважає, що людина складається з тіла, душі і духу; другий напрям – *дихотомія* – наполягає на тому, що людина складається з тіла і душі (або духу). При цьому наводиться таке обґрунтування. Прибічники трихотомії доводять, що в біблійному тексті Бут. 2, 7 з’єднання тіла, створеного із землі, і Божого дихання призвело до створення третьої частини – душі. Апологети дихотомічної позиції відстоюють точку зору, що “жива душа” – це не третя складова, а результат з’єднання духу і тіла.

У сучасних наукових джерелах особливо виділяється аналіз концепції одного із представників православної філософії архієпископа Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). У фундаментальній праці “Дух, душа і тіло”, виходячи з християнського вчення про триєдність людського буття (трихотомія), св. Лука відзначає нерозривний зв’язок між духом і душею, їх поєднання при житті людини в єдину сутність. Разом з тим автор розрізняє смертні елементи душевної діяльності, що пов’язані з життям тіла (тобто власне душевні, психічні процеси), і вищі прояви духу – “дихання Вседержителя”, з якими в людини пов’язані самосвідомість, трансцендентальні аспекти буття [4, с. 27].

У сучасних тлумаченнях представників філософської антропології, зокрема в роботі М. Бахтіна, є поширеним погляд, згідно з яким “тіло” – це просторовий вимір індивіда, “душа” – часовий вимір, а “дух” – смисловий вимір індивіда [4, с. 27].

На основі вищезазначених підходів окремо виділяються також основні екзистенціальні дихотомії людини: дихотомія самореалізації та часової обмеженості людського життя; дихотомія самореалізації та стану її здоров’я [4, с. 27].

Слід зазначити, що на вищевказаній біблійній і доктринальній основі існує різне тлумачення есхатологічних питань. Зокрема серед християнських богословів немає одностайної думки, що має стати об’єктом воскресіння – тільки душа чи разом тіло з душею. З приводу цієї проблеми ще не подолана концептуальна дискусія між християнськими конфесіями,

зміст якої зводиться до того, чи є тіло, душа і дух окремими функціями однієї і тієї самої людини, або є підстави вважати, що вони є окремими сутностями людини. У контексті таких богословських підходів актуалізується питання щодо походження душі або духу людини. Даний проблемний аспект розробляється прибічниками доктрин креаціонізму і традиціоналізму.

Доктрина креаціонізму поширена переважно серед Римо-католицької церкви і теологів-реформаторів. Згідно з цим вченням душа створюється безпосередньо Богом у момент між заплідненням і народженням дитини; батьки беруть участь лише у створенні тіла.

Консервативні богослови у більшості своїй схиляються до теорії традиціоналізму. Згідно з цією доктриною людський рід було створено Богом в Адамі, і вже від нього, шляхом природного розмноження, народилися тіла і душі його нащадків. При цьому прихильники традиціоналізму не стверджують, що людські душі мають виключно природне походження. Вони вважають, що всі душі нащадків Адама – первісної людини, створеної Богом, опосередковано були створені Господом ніби для збереження життя.

Центральною ідеєю антропологічної доктрини християнства є твердження богословів про гріховний стан людини, який можна виправити лише через отримання благодаті Божої по вірі в Господа Ісуса Христа. Перебуваючи у Христі, віруюча людина переживає постійне духовне оновлення: *“...і не стосуйтесь до віку цього, але перемініться відновою вашого розуму, щоб пізнати вам, що то є воля Божя, – добро, приємність та досконалість”* (Рим. 12, 2) [1, с. 1400]. На цій релігійно-антропологічній основі утверджуються есхатологічні мотиви, реалізація яких призводить до трансформації людської природи, орієнтованої, за твердженням апостола Петра, на *“спадщину нетлінну й непорочну та нев’янучу, заховану в небі для вас”* (Пет. 1, 4) [1, с. 1487].

У християнському тлумаченні антропологічні питання обмежуються ідеями “створення світу” (креаціоністська концепція), “першого пришествя Христа” (христологічна концепція) і “другого пришествя” (хіліастична концепція). У сукупності вони утворюють часові біблійні межі реалізації есхатологічних ідей і зумовлюють їх спрямованість. Останні мають певну специфічну релігійно-доктринальну форму, соціальний зміст і емоційно-психологічну форму переживання дійсності, підготовки віруючих до майбутніх апокаліптичних подій.

Первинними елементами есхатології виступають догматичні ідеї, змістом яких є загальнохристиянські уявлення щодо невідворотного наступу “кінця світу”, пов’язаного з “другим пришествям Ісуса Христа”, неминучого “страшного суду” і “Божого слідства”. Унаслідок таких установок релігійно-антропологічні ідеї щодо поділу усього людства, залежно від ставлення до Бога, на “грішників” і “праведників,” набувають у сфері есхатології свого практичного вираження, на основі яких формулюються принципи “потойбічного буття” людини, її трансцендентної перспективи.

Релігійно-містичний ідеал “потойбічного світу” є по суті теократичною концепцією, оскільки світ “спасених людей” підпадає під владу “Небесного Царя”, а решта буде взагалі знищена. У деяких християнських конфесіях у

зв'язку з цим актуалізуються філософсько-антропологічні питання, особливо проблема безсмертя і смерті людини. У тлумаченні богословів смерть – це плата за гріх, отже, безсмертя, ніби дароване Богом людині при її створенні, є “умовним” і було втрачене з причини “повстання первісних людей (Адама і Єви), підбурених і введених в оману дияволом, проти волі Бога” в Едемському саду, тому Христос – Син Божий, віддавши своє життя за гріхи людей, “викупив” їх. На цій підставі стверджується, що безсмертя можна одержати лише “по благодаті” від Бога через віру в Ісуса Христа. Звідси випливає висновок, що істинне буття людини знаходиться тільки у “потойбічному” світі, в силу чого соціальні очікування віруючих у більшості християнських конфесій насичуються есхатологічними вимірами і змістом.

Антропологічна проблематика у структурі християнської есхатології значною мірою пов'язана з *біблійною концепцією соціального часу*. У сучасній релігієзнавчій літературі підкреслюється, що для біблійного світосприйняття є характерним трактування “лінійності” соціального часу [4, с. 318]. У Біблії співіснують та взаємодіють дві моделі часу: лінійна та циклічна, проте основною є саме лінійна модель. Вона походить від уявлень давніх іудейських богословів про “лінійний” час, ознаками якого є *ідея про початок часу як початок світу* (ідея становлення-тривалості) і *ідея кінця світу*. При цьому “світовий час”, або “час у світі”, в Біблії зіставляються з вічністю: Бог перебуває у вічності, над часом та світом, але виявляє себе в часі і у світі. Основною проблемою Святого Письма є створіння світу і взаємовідносини Бога з людиною – найвищим його творінням. На рівні цієї богословської і біблійної проблеми здійснюється “перетинання”, в якому вічне поєднується з тимчасовим. Такими подіями оголошуються – акт творіння світу; Об'явлення, внаслідок якого було отримано моральні Заповіді (“Закон”) і встановлено завіти Бога з людиною; єднання з Богом у молитві та богослужінні; прихід Месії – Ісуса Христа – Сина Божого, воскресіння і покарання тих, хто не виконував у земному житті настанов Бога і вимог його моральних принципів.

На цих сакральних біблійних засадах час тлумачиться як “Священна історія”. Отже, історичний процес визначено як процес Божого Промислу і присутності Бога у світі та людської співпраці з Трійцею. Змістом біблійного історичного процесу оголошується перебування створеного світу в цілеспрямованому становленні, у сходженні до вищої мети, яка, за християнською традицією, полягає в спасінні – духовному й тілесному преображенні людства та всього світу. Це накладає свій відбиток на періодизацію біблійного часу, що має символічний характер. Зокрема у богословській літературі виділяються такі основні часові періоди: 1) “доба творіння”; 2) людська історія – “доба Завіту”, “доба обітниць”, “доба здійснення Завіту”, “доба благодаті”; 3) есхатологічний або “останній” час – “доба пришествя” і остаточного єднання людини з Богом.

Лінійність часу осмислюється в Біблії есхатологічно. За біблійними пророцтвами, головною метою історичного процесу стане якісне преображення світу в “останні часи”. Таким чином, біблійна есхатологія є

“завершувальним” компонентом біблійної концепції часу. В євангельській інтерпретації сутність історії змінюється завдяки з’явленню, спокутній жертві та воскресінню Ісуса Христа. При цьому “Царство Боже” – це не просто містичний ідеал “трансцендентного суспільства”, воно присутнє і в земному житті через особистісні стосунки з Христом і дію Святого Духа як “замісника” Господа в людському єстві, що мають своїм наслідком створіння християнських церков для віросповідання та поклоніння Богам.

Подібні загальні релігійно-доктринальні установки в різних конфесіях отримують неоднакову інтерпретацію і насичуються різними *антропологічними аспектами*. У зв’язку з цим привертають увагу ті модерністські процеси, що відбуваються із зазначених питань у церквах адвентистів сьомого дня – одній із течій сучасного протестантизму. Так, адвентистська церква вважає, що смерть – це не що інше, як перебування людини у стані “сну”, який переривається першим воскресінням [2, с. 492]. При цьому дух людини повертається до Бога [2, с. 494]. Саме ж “воскресіння” трактується як “*відновлення життя у всій повноті істотності і особи, що має місце після смерті*” [2, с. 499]. У зв’язку з цим висувається і обґрунтовується *концепція двох воскресінь – “воскресіння життя” для “праведників” і “воскресіння осудження” для “грішників”*. Між цими воскресіннями лежить період в одну тисячу літ, друге воскресіння станеться через цей проміжок часу. У зазначений час Христос і його викуплені будуть знаходитися на небі. Протягом тисячі років буде чинитися суд стосовно “грішників” на спустошеній землі, яка залишиться без людей, саме там оселиться сатана з його ангелами. По завершенні цього періоду з неба на землю спуститься “Святе Місто”, а разом з ним – Христос і його “спасенні”. Потім відбудеться друге воскресіння, у якому воскреснуть усі, хто “робив зло”. Вони разом із сатаною та його ангелами будуть знищені Богом. У такий спосіб ніби Всесвіт навіки буди очищений від гріха і грішників [2, с. 506].

Висновки. Вищезазначений концептуальний аналіз християнської догматики свідчить, що у сучасному суспільстві в релігійно-церковній сфері існують різні варіанти есхатологічних вимірів соціального буття людини, відповідних релігійно-антропологічних доктрин, які мають особливе богословське тлумачення та інтерпретацію. Зазначені форми релігійного світосприйняття слід враховувати при проведенні соціологічних досліджень, обґрунтуванні програм та методики виховної і соціально-культурної роботи з різними контингентами віруючих християн.

Література

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена. – К. : Біблійна ліга України, 2010. – 1523 с.
2. В начале было Слово : пер. с англ. – Заокский : Источник жизни, 2002. – 544 л.
3. Васильєва І. В. Проблема духовного здоров’я людини / І. В. Васильєва // Актуальні проблеми духовності: сучасні реалії та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. з міжн. участю студентів, молодих вчених та викладачів, присвяч. 135-річчю з дня народження видатного лікаря, архієпископа Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького) (Харків, 18 квітня 2012 р.). – Х. : ХНМУ, 2012. – 124 с.

4. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс : навч. посібник / С. І. Головащенко. – К. : Либідь, 2001. – 496 с.
Отримано 01.06.2012

Summary

Gorskyu Valeriy. Conceptual Foundations of anthropological aspect of contemporary Christian anthropology.

The article examines the conceptual basis of anthropological issues in the Christian sisteme eskatologii, a separate issue dannya article examines an example of the modern Adventist theology – one of the directions of Protestantism. Interpretation of various eschatological issues is in the context of numerous theological approaches to anthropology is presented. Also the nature, content and components of Christian anthropology, its association with the mystical side of the Christian faith is analyzed. Anthropological perspective in the structure of Christian eschatology is seen largely as related to the biblical concept of social time. It is emphasized that the primary elements of eschatology are dogmatic ideas, the contents of which is commonly consist of Christian understanding of the world and man.

Keywords: *religious and anthropological doctrine, Christian eschatology, eschatological outlook, the structure of Christian anthropology.*